

Ijtimoiy ustanovka muammosining rus psixologiyasida o'rganilishi.

Pamankulova Gulderayim Tanjarikovna

Profi universiteti Navoiy filiali

Pedagogika va psixologiya fakulteti talabasi,

Roziqova Dilfuza Ergashevna

Profi universiteti Navoiy filiali

Pedagogika va psixologiya fakulteti talabasi.

Annotatsiya: Umumiy psixologiyada ustanovka tushunchasi ostida subyektning ma'lum bir faoliyatga nisbatan tayyorligi tushuniladi. Va bu ikki xil omilga bog'liqligi ta'kidlanadi: birinchisi, subyektning ehtiyojlari bo'lsa, ikkinchisi obyektiv vaziyatga mos kelishidir.

Kalit so'zlar: ijtimoiy ustanovka, Obuxovskiy, ijtimoiy ustanovkalarining shakllanishi, bumerang effekti.

Kirish: Tadqiqotchilarni har doim shaxs ustanovkalari uning qilayotgan ishlariga qanchalik darajada ta'sir qilishi qiziqtirib kelgan. Shaxsning qarashlari, his-tuyg'ulari orqali uning jamiyatdagi xulq-atvori aniqlanadi, bu xulq-atvorni o'zgartirish uchun aqlni va yurakni o'zgartirish kerak, degan taxmin mavjud. «Ustanovka» tushunchasini rus psixologiyasiga gruzin psixologiya maktabining yetakchisi D.N. Uznadze olib kirgan, bu tushuncha ruscha «ustanovka» so'zidan olingan bo'lib, yo'nalish, yo'naltirish ma'nolarini anglatadi. Shundan kelib chiqqan holda D.N. Uznadze ustanovkaga quyidagicha ta'rif beradi: Ustanovka — kishining tevarak-atrofdagi odamlarga yoki obyektlarga qanday munosabatda bo'lish, ularni ma'lum darajada idrok qilish, sezish, baho berish va ularga nisbatan qandaydir harakat qilishga tayyorgarligini anglatadigan holatidir. Ijtimoiy ustanovkalar esa sof ijtimoiy psixologik kategoriya sifatida o'ziga xos mazmun kasb etadi va uning ma'nosi — yangicha tafakkur va dunyoqarashni shakllantiruvchi va o'zgartiruvchi ijtimoiy psixologik mexanizmdir.

Ijtimoiy ustanovka tushunchasi (Obuxovskiy, 1972) insonlarning xatti-harakatlarini bashorat qilishda kundalik hayotda ham qo'laniladi: «Nilufar bu konsertga bormasa kerak, chunki u estrada musiqasiga mutlaqo qarshi». Bu holatda kundalik hayotdagi ijtimoiy ustanovka tushunchasi «munosabat» tushunchasiga yaqinroq yuradi. L.I. Bojovich yo'nalganlik muammosini o'rgana turib, quyidagi ta'rifni beradi: «yo'nalganlilik shaxsning ichki pozitsiyasi sifatida ijtimoiy muhitga nisbatan shakllanib boradi. Ushbu ta'rifdagi «yo'nalganlilik» tushunchasi ijtimoiy ustanovka tushunchasi bilan bir qatorda turuvchi ma'noni bildiradi. Shaxsning asosiy ijtimoiy-psixologik tavsiflaridan biri uning ijtimoiy ustanovkalari hisoblanadi.

V.G. Kriskoning fikricha «har qanday ustanovkalar ong ostidan chiqadi va shuning uchun ularning to‘g‘ri yo‘l bilan kelishishlari juda qiyin». Ustanovkalar bilan harakatlar o‘rtasidagi bo‘linishni Daniel Betson va uning kasbdoshlari «o‘ziga axloqiy bino qo‘yish», ya‘ni o‘zida bo‘lmagan axloqiy xususiyatlarni egallashga bo‘lgan harakatlardir, deb ta‘riflaydi. Universitet talabalariga ikkita topshiriq berildi, agar topshiriqning birinchisi to‘g‘ri bajarilsa 30 dollar mukofot berilishi, ikkinchisi uchun hech narsa berilmasligi aytiladi va talabalarga ikkalasidan bittasini tanlashlari taklif qilinadi. 20 ta talabadan bittasigina «pul to‘lanadigan topshiriq»ni olish kerak, degan fikrni rad etadi, 80% talaba esa aksincha yo‘l tutadi. Bundan kelib chiqadiki, moddiy manfaatdorlik har doim ustun turishi mumkin ekan.

Xorij tadqiqotchilari «ustanovkalar vaqt o‘tishi bilan qay darajada o‘zgaradi?» degan savolga javob topishga harakat qilishdi va misli ko‘rinmagan natijaga erishishdi: vaqt o‘tib ustanovkalari o‘zgargan kishilar kamdan kam hollarda aynan shunday bo‘lganini ta‘kidlashadi. Daril Bern va Keyt Mak Konell Karnegi Mellon universiteti talabalariga o‘rtasida so‘rov olib bordi. Tadqiqotchilar bergan savollar orasida talabalarining o‘quv jarayonini, aynan talabalarni nazorat qilishga munosabatini aniqlovchi yashirincha savol ham mavjud edi. Unga nisbatan talabalar deyarli yomon munosabat bildirmaganlar. Lekin bir haftadan so‘ng tadqiqot qayta o‘tkazilganda sinaluvchilar talabalar nazoratiga qarshi ekanliklari haqida fikrlarini yozib berishgan va talabalar nazoratiga munosabati ham anchagina yomonlashgan.

Tadqiqotchilar ulardan savollarga qanday javob berishganlarini eslashni so‘rashganda, ular avvalgi va hozirgi javoblari bir xil ekanligini ko‘rsatganini tan olishmagan. Klark universiteti talabalarida ta‘kidlagan va tajriba ularga ta‘sir ham shunday so‘rov o‘tkazilgan va ular ham xuddi shunday javob qaytarishgan.

A. Uikson va Djems Lerd talabalarining hozirjavoblik va qat‘iyatlilik bilan o‘z o‘tmishlari haqida gapirishlariga tan berdilar. Ijtimoiy ustanovkalarining shakllantirish va o‘zgarish jarayonini tadqiq qilishga katta hissa qo‘shgan olimlardan biri amerikalik olim K.Xovland hisoblanadi. U shaxsning ijtimoiy ustanovkalariga ta‘sir ko‘rsatuvchi omillarning uchta guruhi borligini uqtirgan:

1. Ma‘lumot manbai bilan bog‘liq omillar guruhi.
2. Ma‘lumot mazmuni bilan bog‘liq omillar guruhi.
3. Mazkur omillar yo‘naltirilgan auditoriya bilan bog‘liq omillar guruhi. Ijtimoiy ustanovkalarining shakllanishi va o‘zgarishiga ma‘lumotlarning manbai quyidagicha ta‘sir ko‘rsatishi mumkin: 1) ma‘lumot manbaiga nisbatan kishilarda ijobiy munosabat mavjud bo‘lsa, u holda ularning ijtimoiy ustanovkalari kuchliroq o‘zgarishi mumkin; 2) ma‘lumot manbaiga nisbatan kishilarda salbiy munosabat mavjud bo‘lsa, u holda

ijtimoiy ustanovkalar um um an qaram aqarshi tomonga o'zgarib ketishi mumkin («bumerang effekti»); 3) agarda ma'lumot manbai kishilar o'rtasida «o'zimizniki» sifatida qabul qilinsa (u va shaxs o'rtasida ijtimoiy-psixologik distansiya bo'lmasa), u holda bunday manba kishilarning ijtimoiy ustanovkalariga kuchliroq ta'sir ko'rsata oladi; 4) agarda ma'lumot manbai kishilar tomonidan «begona» sifatida qabul qilinsa (u va shaxs o'rtasida katta ijtimoiy-psixologik distansiya bo'lsa), u holda bu manba kishilarning ijtimoiy ustanovkalariga jiddiy ta'sir ko'rsata olmaydi.

XULOSA: Xulosa qilib aytganda, Ijtimoiy ustanovkaning yaxlitlik g'oyasi ilgari surilganidan so'ng rus olimi V.A. Yadov bu borada o'zining dispozitsion nazariyasini ishlab chiqdi. Bu nazariya «Shaxsning ijtimoiy xulqatvorini boshqarishning dispozitsion konsepsiyasi» deb nomlanadi. Bu nazariyaga ko'ra turli dispozitsion hosilalarning darajalar ierarxiyasi quyidagicha yuzaga keladi: har bir dispozitsiyaga nisbatan ehtiyojlar darajasi bilan bu ehtiyojlarni qondirish jarayonidagi vaziyatlar darajasi kesishishi darkor. V.A. Yadov o'zining dispozitsion nazariyasida ustanovkalarni to'rt bosqich va to'rt tizimlilikini tasavvur qilgan holda izohlaydi va o'z ilmiy xulosalarini quyidagi darajada joylashtirib asoslab berdi:

Birinchi daraja — bunday daraja g'arb tadqiqotchilarida set termini bilan ma'lum va mashhur bo'lib, oddiy vaziyatlarda namoyon bo'luvchi ehtiyojlar ustanovkasi sifatida yuzaga chiqadi. Demak, elementar (sodda) ustanovkalar (set) -oddiy, elementar ehtiyojlar asosida ko'pincha ongsiz tarzda hosil bo'ladigan ustanovkalar. Ularni o'zgartirish uchun moddiy shart-sharoitlarni va odamdagi ehtiyojlar tizimini o'zgartirish kifoya.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. I.A. Karimov. Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch. — T.: «Ma'naviyat», 2008.
2. Гидденс Э. Социология. — 2002.
3. Маерс Д. Социальная психология. — М.: Аллель, 2000
4. Маерс Д. Изучаем социальную психологию. — М.: 2009.
5. Мельникова Н.А. Шпаргалка по социальной психологии: ответы на экзаменационные билеты. — М.: Аллель. 2000.
6. Мокчанцев Р., Мокчанцева А. Социальная психология. Издательства: Сибирское соглашение, Инфра. — М.: 2001.
7. Семечкин Н.И. Социальная психология на рубеже: история, теория, исследования. — М.: 2001.
8. Смелзер Н.И. Социология. — М.: 1994.
9. Социальная психология. Учеб. пос. \ \ Под ред. А.П. Журавлева, — М.: 2002.